

UOT 821(091)

NƏRGİZ İSMAYILOVA*

AKADEMİK MƏMMƏDCƏFƏR CƏFƏROV VƏ ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏR

Azərbaycan ədəbiyyat tarixində əhəmiyyətli yer tutan nəhəng ədəbiyyatşünaslardan olan Məmmədcəfər Cəfərov irsinin öyrənilməsi, təhlili məsələsi son dərəcə vacib və aktual elmi problemdir. Alim, çoxşaxəli yaradıcılıq yolunda Qərb və Şərq ədəbi əlaqələrini, yadda qalan tədiqatlarında sistemli şəkildə şərh etmişdir. Onun dünya xalqlarının ədəbiyyatına olan marağı kiçik yaşlarından formalaşmışdı. Naxçıvan alimin bu sahədəki ilk təcrübələrinin və addımlarının ortaya çıxdığı diyar kimi, onun həyatının sonrakı dövrlərində də, alim üçün əvəzolunmaz təcrübələrin cərəyan etdiyi məkan kimi yadda qalacaqdı.

Sonralar müəllifi olduğu bir çox irihəcmli əsərlərlə yanaşı, ədəbi-əlaqələr sahəsində yazdığı məqalələri ədibin ədəbiyyat nəzəriyyəçisi kimi tanınmasında böyük rol oynamayıb.

Qərbi Avropa və rus xalqının ədəbiyyatlarına dair yazdığı məqalələr, kitablar Azərbaycan ədəbi mühitində bu istiqamətdə yeni cığır idi. Bu gün də, öz elmi əhəmiyyətini və aktuallığını qoruyub saxlayan bu elmi əsərlər dövrün mənzərəsini düzgün dərk etmək baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: *Məmmədcəfər Cəfərov, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, Qərbi Avropa, rus ədəbiyyatı tarixi, ədəbi əlaqələr, müqayisə.*

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq tarixində özünəməxsus yeri olan Məmmədcəfər Cəfərovun Naxçıvan mühitində rastlaşdığı, ünsiyyət qurduğu maraqlı simalar gələcəyin aliminin formalaşmasında xüsusi rol oynamışdılar.

Uşaqlıq illərində Məmmədcəfər Cəfərovun ətrafında şeirlə, ədəbiyyatla maraqlanan şəxslər az deyildi: "Bu mühitdə müşahidə etdiyi süd anası "ilk bədii söz müəllimi" adlandırıldığı qonşuları Zəhra xala, Məhəmmədağa Sidqinin qəzəllərini muğamat üstündə oxuyan Kərbalayı Baxşəli, gündəlik qazancını qəzet-jurnala verən çörəksatan Bağır əmi Bektaş, Şərq ədəbiyyatından farsca qəzəllər oxuyub mənalandıran kor Adıgözəl, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan və türk şairlərinin şeirlərini "coşqun bir ilhamla oxuyub şərh etməkdən, mənalandıрмаqdan yorulmayan bөрkçü Qulamhüseyn" (4, s. 31) Məmmədcəfər Cəfərovun fikir dünyasının formalaşmış, yetkinləşməsində təməl rolunu oynamışlar.

Bөрkçü Qulamhüseynin Məmmədcəfər Cəfərova Sabir, Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid, türk yazarlarından Namiq Kamal və Tofiq Fikrət kimi sənətkarları tanıtməsi şübhəsiz ki, onun sonralar ədəbiyyata olan sonsuz marağının ilkin rüşeymlərini formalaşdırıb.

Şərq ədəbiyyatı ilə tanışlığı barəsində isə alimin öz qeydlərində deyilir: "Piti bişib hazır olana qədər Adıgözəl bizimlə söhbət edər, Firdovsidən, Xəyyamdan, Nizami, Sədi və Hafizdən ilhamla farsca qəzəllər oxuyardı. Mən fəsdilli ədəbiyyat nümunələrini birinci dəfə Adıgözəldən eşidirdim. Adıgözəl islam tarixini və şəriətini də yaxşı bilirdi, ancaq onunkı digər müsəlmanların etiqadına bənzəmir" (8, s. 146).

Məmmədcəfər Cəfərov öz "Xafirələr"ində Qorkinin hekayə, povest və dramlarının onun taleyində əhəmiyyətli yer tutduğunu, hətta bu dahi mütəfəkkiri oxuduqdan sonra, xəyallarının ardınca getmək üçün Naxçıvanı tərk etdiyini də qeyd edib (5, s. 172). Qərb və rus ədəbiyyatının təsiri ilə oxumaq, öyrənmək axtarışları üçün Naxçıvanı tərk edən Məmmədcəfər Cəfərov, sonralar Naxçıvan Pədoqoji Texnikumunda təhsil illərinə aid xatirələrində yazırdı ki, bu təhsil ocağı onun gələcəyi üçün körpü rolunu oynamışdır.

Naxçıvan Pədoqoji Texnikumunda rus dili və ədəbiyyatını müfəssəl şəkildə mənimsəyən Məmmədcəfər Cəfərov, müəllimi Murad Tutayukun rus ədiblərinin (Puşkin, Qorki)

yubileylərində etdiyi çıxışları heyran etmişdir.

“Azərbaycan rus ədəbi əlaqələri tarixindən” kitabında haqqında bəhs etdiyi “Rus şairi və mühərriri Puşkin” məqaləsində Məmmədçəfər Cəfərov yazır: Puşkinlər, Lermantovlar türk lisanına (Azərbaycan dilinə) tərcümə edilmiş müəllimlər arasında rəğbət taparlarsa, milli ədəbiyyatımız böyük mənfəət qazanmış olar” (3, s. 34).

Məmmədçəfər Cəfərovin həyatına nəzər saldıqda bir daha aydın olur ki, Naxçıvan Pedaqoji Texnikumu onun həyat xatirəsində son dərəcə əhəmiyyətli rola malik olub. Akademikin sonrakı dövrlərdə yazdığı məqalələrdə həmin texnikumda təhsil aldığı illərdə, haqqında öyrəndiyi şəxsiyyətlər barəsində geniş elmi təhlillərə rast gəlinir. Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu Qərb və rus ədəbiyyatına marağın formalaşması baxımından Məmmədçəfər Cəfərovin həyatının ən vacib pillələrindən hesab etmək olar.

Tələbəlik illərində dünyəvi ədəbiyyatına aid nümunələrə nisbətən Azərbaycan ədəblərinin əsərlərinin çətin əldə olunması Məmmədçəfər Cəfərovu təsəffüfləndirmişdir. O, Naxçıvan Pedaqoji texnikumunda oxuduğu illəri şərh edən xatirəsində yazır: “Bəzən gecələr kitabxanaya gələr, bir roman və ya hekayəni oxuyub, müzakirə edərdi. Oxuduğumuz kitabların çoxu rus və Qərb ədəbiyyatından edilən tərcümələr idi. Azərbaycan klassiklərinin əsərləri nəşr olunmadığından biz onlardan xəbərsiz idik” (5, s. 181).

İnstitutda oxuduğu illərdə isə Homer, Russo, Didro, Bayron ilə birlikdə Mirzə Fətəli Axundovun da fəlsəfi irsi ilə tanış olur.

Akademik İsa Həbibbəyli yazır: “Məmmədçəfər Cəfərov Pedaqoji İnstitutda Hacıbaba Nəzərinin elmi rəhbərliyi ilə “Azərbaycan irsi” mövzusunda yazdığı elmi-tədqiqat işi “əla” qiymətə layiq görülmüşdür” (6, s.142).

Dünya ədəbiyyatına hələ tələbə olduğu vaxtlardan marağı olan Məmmədçəfər Cəfərovin adı sonralar Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində “ədəbiyyat nəzəriyyəsi məktəbinin yaradıcısı” kimi həkk olundu (5, s. 7). Çünki ədəbiyyatşünas həm də, Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli tədqiqatçısına çevriləcəkdir.

Məmmədçəfər Cəfərov 1944-cü ildə “Mirzə Fətəli Axundovun ədəbi-tənqidi görüşləri” mövzusunda namizədlilik dissertasiyası müdafiəsi ilə “Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elmində tənqid tarixinə həsr olunmuş ilk sanballı elmi əsər”i ortaya qoyur. “Mirzə Fətəli Axundovun ədəbi-tənqidi görüşləri” əsəri Məmmədçəfər Cəfərovin ciddi bir ədəbiyyat tənqidçisi olmaqla yanaşı, həm də professional ədəbiyyat nəzəriyyəçisi oluğunu isbatlamışdır (8, s. 143-144).

Qeyd etmək istəyirəm ki, Məmməd Cəfər bu müdafiəyədək Axundovla bağlı bir çox tədqiqatlar aparmış, Axundov irsini sadəcə Azərbaycan deyil, rus, İran ədəbi mühiti ilə müqayisəli şəkildə öyrənmişdir.

Məmmədçəfər Cəfərov Cəlil Məmmədquluzadə, Sabir yaradıcılığına da bu kontekstdən diqqət çəkmişdir. O yazırdı: “Bir tərəfdən M.F.Axundovların, digər tərəfdən Qoqollarnın təsiri idi ki, 90-cı illərdə Azərbaycan da, öz yeni satirikini yetişdirdi” (3, s. 112).

Qeyd edim ki, Məmmədçəfər Cəfərov Cəlil Məmmədquluzadənin rus dilində yazdığı məqalələrə diqqət çəkməklə yanaşı, ədibin yazdığı “Danabaş kəndinin əhvalatları” povestini yüksək qiymətləndirir. Məmməd Cəfər bu təhliləri edərək Puşkinin Qoqolun povestləri haqqında dediyi yüksək fikrə diqqət çəkirdi. Həmin fikirdə Puşkin Qoqolun povestlərinin səmimiyyətindən, fərqli və real boyalarla təsvirindən danışıraq, həmin əsərlərə yüksək bədi döyər vermişdi. Görünür alim, bu üsulla Cəlil Məmmədquluzadənin yazdığı povestlərin, Qoqolun povestlərindən gərli qaldığını vurğulamaq istəmişdir.

Qeyd edim ki, Cəlil Məmmədquluzadə Qoqol sənətinin böyük heyranlarından olub. Cəlil Məmmədquluzadə “Qoqol” məqaləsində və sıra başqa əsərlərində bu dahi rus mütəfəkkirinə diqqət çəkib. Cəlil Məmmədquluzadə “Qoqol” məqaləsində yazır: “İndi müsəlman qardaşlar

oxuyub bildilər ki, Qoqol bir məşhur rus yazıçısının addıdır; bildilər ki, bu yazıçı yüz il bundan irəli anadan olub, bildilər ki, məzhəkəənəvislikdə bu şəxsə bərabər Rusiyada hələ bir kəs tapılmayıb; bildilər ki, Qoqolun xidməti rus mətbuatına və rus millətinə o dərəcədə olub ki, mərhumun doğulmasının yüz ilyiyini Rusiyada kəndlərdə muciklər eşidiblər” (12, s.183). Bu sərəst ifadə olunmuş aförizmdən çıxan birinci mona budur ki, Qoqol adı dramaturq deyil, bu sənətin zirvəsinə yüksələn klassikdir. İkinci mona ondan ibarətdir ki, yazıçının böyüklüyü öz xalqına, onun mənavi və ictimai tərəqqisinə dərəcədə xidmət etməsilə ölçülür.

Qeyd olunduğu kimi, Naxçıvan gələcək alimin həyatında, təfəkküründə, yetişməsində son dərəcə əhəmiyyətli rola malik olub. Qərb və Şərq ədəbi nümunələri ilə paralel tanışlığı imkan verib ki, o yalnızca Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı məsələlərlə deyil, həm də dünya ədəbiyyatı, xüsusilə rus ədəbiyyatında gedən proseslərə diqqət yetirsin. Onun “Rus ədəbiyyatı tarixi oxucuları”, “Aleksy Nikolayeviy Ostrovski”, “A.I.Gertsen”, “Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin tarixindən”, “Rus klassikləri”, “T.Şevçenko: (həyat və yaradıcılığı)”, “N.A.Nekrasov”, “Anri Barbüs”, “Nikolay Qavriloviç Çeruşevski”, “Vissarion Qriqoroviç Belinski”, “Çeruşevskinin estetik görüşləri”, “Anna Karenina”, “Puşkin və Azərbaycan mədəniyyəti”, “Böyük rus yazıçısı” kimi kitab və məqalələri qeyd etdiyimiz fikrin əyani sübutudur. Alimin Azərbaycan və Avropa klassik ədəbi irsi, dərsliklər, ədəbiyyat tarixləri, ali məktəblər üçün dərs vəsaiti və mühazirə mətnləri bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlaya bilmişdir.

Azərbaycanın Rusiyanın tərkibinə daxil olduqdan sonra, Rusiyada gedən proseslərin birbaşa mühitimizə sirayət etdiyini və mədəni, ədəbi inqilab baş verdiyini döndə-döndə əsərlərində vurğulayan Məmməd Cəfər yenitipli ədəbiyyatın formalaşmasında bu mərhələni yüksək elmi düha ilə təhlil edir. “Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri tarixindən” kitabında ədib yazır: “Azərbaycanda 1806-1813 və 1825-1828-ci illər Rusiya-İran müharibələri dövründə İran despotizmi və çarizm belə bir kobud ilhaq siyasətə aparmış, ölkəni parçalamaşdılar. Dəhşətli təxribatçı, ədalətsiz müharibələr nəticəsində əhali qırılıb-çatılmış, var-yoxu talan edilmişdi. Bütün tarixi fəlakətlərə, rəzəzlərə baxmayaraq, “Azərbaycanın Rusiyanın tərkibinə daxil olması ilə, rus demokratik mədəniyyəti Azərbaycan mədəniyyətinin müvəffəqiyyətli inkişafı edib, dövrün tələbləri səviyyəsinə yüksəlməsinə kömək etdi, Azərbaycanda ictimai fikrin inkişafına istiqamətverici təsir göstərdi” (3, s. 2).

Məmmədçəfər Cəfərov XIX əsrin 30-cu illərində Azərbaycanda yazıb-yaradan şair və yazıçılarnın yaradıcılığında rus və Qərbi Avropa ictimai və estetik fikri ilə səsələn ideyalarn ortaya çıxardığını qeyd edirdi. O, Mirzə Şafiq Vəzeh, Mirzə Fətəli Axundov kimi yazıçılarn Şevçenko, Puşkin, Lermantov, Turgenovlə müqayisə edirdi.

Məmmədçəfər Cəfərov xanlıqlar dövründə Azərbaycanda ədəbiyyatında yaranan durgunluğun, sonrakı dövrlərdə Rusiyanın təsiri ilə aradan qaldığını vurğulayırdı. O qeyd edirdi ki, “Azərbaycan yazıçılari əvvəlcə mütərəqqi rus mədəniyyəti, ədəbiyyatı ilə, sonra da rus dili vasitəsilə qabaqcıl dünya ədəbiyyatı, dünya fəlsəfi, siyasi-ictimai fikirləri ilə tanış ola bildilər. Bu yeni mədəni ab-hava Şərqlə mədəni-ədəbi əlaqələrin də keyfiyyətini dəyişdi, yeni məzmun kəsb etdi. Azərbaycan yazıçılari, əlimləri bu dəfə qədim və zəngin Şərq mədəniyyətini tamamilə yeni baxışla, müasirlik nöqtəyi-nəzərindən öyrənməyə başladılar” (3, s. 13).

Məmməd Cəfərin yazdığı dərsliklər və məqalələr Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin ayrıca elmi-filoloji istiqamətini təşkil etmişdir, yeni elmi kurs oldu. Professor Yaşar Qarayev bu barədə yazırdı: “Müəllim və pedaqoq Məmməd Cəfərin rus ədəbiyyatından dərs dediyi otuzuncu illərdə ana dilində, demək olar ki, heç bir sanballı ədəbi-pedaqoji vəsait yox idi” (13, s. 200). Professor Məmmədçəfər Cəfərovin bu aspektdən fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir.

Məmmədçəfər Cəfərovin mühitlərin mənzərəsini düzgün, aydın və tam şəkildə olduğu

kimi, həm də obyektiv olaraq əks etdirməsi son dərəcə böyük hadisədir. Həmin zaman kəsiyini dərk etmək, obyektiv, obyektiv amillərini işığında baş verənləri qavramaq baxımından alimin yazdıqları son dərəcə əhəmiyyətli və dolğundur.

Məmmədəcəfər Cəfərov ədəbi əlaqələrin tarixini sadəcə ictimai-siyasi aspektdən tədqiqatə cəlb etmədi. O həm də, həmin zamanda ədəbiyyatımıza daxil olan mövzu, süjet və janr məsələsinə də toxunurdu. O yazırdı: "Yeni mədəni-ədəbi əlaqələr Azərbaycan ədəbiyyatında, ilk əvvəl şeirdə, müasir ictimai satiranın yaranmasına səbəb oldu. Dövrün ən qüdrətli şairlərindən olan Qasım bəy Zakirin satiralarında olduqca kimi, yeni məzmunlu Azərbaycan satirasının nəbz, ilk addımlarında müəyyən motivlər şəklində də olsa, rus satirası və yumorunun nəbz ilə birgə döyünməyə başladı" (3, s. 22).

Məmmədəcəfər Cəfərovun qələmə aldığı "XIX əsr rus ədəbiyyatı" kitabı həmin dövrü Qərbi Avropa ilə müqayisəli şəkildə öyrənmək aspektindən çox önəmli mənbədir. O burada dahi rus mütəfəkkirlərinin həyatı, yaradıcılığı və keçdiyi keşməkeşli yol barədə bioqrafik məlumatlarla yanaşı, geniş elmi təhlillərə də yer verilmişdir. O, rus ədəbiyyatını və rus mütəfəkkirlərinin həyatını geniş şəkildə mütaliə etmişdi. Onun rus ədəbi mühiti ilə bağlı verdiyi sistemli və elmi mülahizələr bu dövr üçün də son dərəcə aktualdır. Xüsusilə də dövrlərlə bağlı komparativistik təhlillər aparmaq istəyən tədqiqatçılar həmin vəsaitlərdən yaradıcı şəkildə faydalana bilərlər.

Məmməd Cəfərin rus ədəbiyyatı ilə bağlı apardığı maraqlı təhlillər onun genişşəpkili dünya görüşünü əks etdirir. Alim yazırdı: "XIX əsr rus ədəbiyyatının o vaxtdakı görünməmiş sürətdə inkişaf etdiyi əsrdir. Qərbi Avropanın intibah dövründən başlamış 300 il müddətində keçdiyi mərhələləri, rus ədəbiyyatı təkcə bir əsrdə - XIX əsrdə keçmişdir. XIX əsrdə İngiltərədə Bayron, Şelli, Fransada Hüqo, Jorj Sand, Balzak, Stendal, Flöber, Almaniyada Gete, Heyne, kimi söz ustaları yetişdiyi kimi, Rusiyada da Puşkin, Lermantov, Qoqol, Gertsen, Belinski, Çernişevski, Ostrovski, Nekrasov, Turgenov, Dostoyevski, Tolstoy, Çexov kimi mütəfəkkir yazıçılar yetişmişdi. Əvvəlki əsrlərdə rus ədəbiyyatı əgər daha çox, öyrənməyə meyil göstərirdisə, yeni əsrdə həm də öyrətmək, müəllimlik etmək hüququ qazandı" (6, s. 5).

Göründüyü kimi, Məmməd Cəfər nəinki dünya ədəbiyyatını yaxşı bilirdi, o, həmçinin dünya ədəbiyyatında baş verən hadisələrə və həmin əks-sədanın müxtəlif ədəbi mühitlərdə doğurduğu rezonansa da laqeyd qalmırdı.

Fərqanə Kazımova bu barədə yazırdı: "O, rus və Avropa ədəbiyyatının nəinki mütaliəçisi, sözün əsl mənasında ciddi tədqiqatçısı idi. Rus və Qərb ədəbiyyatının ən görkəmli simalarını, onların ədəbi-bədii, fəlsəfi fikirlərini təbliğ etmək sahəsində Məmmədəcəfər Cəfərovun xidmətləri danılmazdır" (1, s. 153).

Məmmədəcəfər Cəfərov "Sənət yollarında" kitabında Azərbaycan ədəbi mühitində Şərq və Qərb məsələsinə toxunurdu. O Nəsimi, Axundov, Cəlil Məmmədquuluzadə, Sabir, Hadi, Cavid kimi sənətkarların Şərq və Qərbə bağlı fikirlərini geniş şəkildə şərh edirdi. Və bu iki böyük qütbün mühitimizə təsirindən yazırdı. Alim qeyd edirdi ki, ədəbi-mədəni əlaqələr mühitlərin inkişafı üçün son dərəcə vacibdir, həmçinin gələcəkdə mühitlərin müqayisəli öyrənilməsində ədəbi əlaqələr məsələsi əhəmiyyətli yer tutacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Akademik Məmmədəcəfər Cəfərov: Taleyi və sənəti. Bakı: Elm və təhsil, 2009, 208 s.
2. Azərbaycanın Rusiya tərkibinə daxil olmasının 150 illiyini bayram etmək haqqında, "Kommunist" qəzeti, 30 yanvar, 1964-cü il.
3. Cəfərov M.C. Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri tarixindən. Bakı: Azərneşr, 1964, 153 s.

4. Cəfərov M.C. Biblioqrafiya. Bakı: Elm, 2011, 197 s.
5. Cəfərov M.C. "Xatirələr". Bakı: Çaxoğlu, 2010, 316 s.
6. Cəfərov M.C. Sənət yollarında. Bakı: Gənclik, 1975, 366 s.
7. Cəfərov M.C. XIX əsr rus ədəbiyyatı. II hissə. Bakı: Maarif, 1974, 324 s.
8. "Ədəbiyyat məcmuəsi" (Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun əsərləri, xüsusi buraxılış, XXIV cild). Bakı: Elm və təhsil, 2013, 282 s.
9. Həbibbəyli İ. "Elmi məktəb yaratmış ustad alim", Məmməd Cəfər: Taleyi və sənəti, Bakı: Elm və təhsil, 2009, 208 s.
11. Həbibbəyli İ. Məmməd Cəfər elmi məktəbi / Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. Bakı: Nurlan, 2007, 694 s.
12. Məmmədquuluzadə Cəlil. Əsərləri. 4 cildə, IV c., (tərtib edən, ön sözün və izahların müəllifi İ.Həbibbəyli) Bakı: Öndər, 2004, 472 s.
13. Qarayev Y. "Ədəbi üfiqlər". Bakı: Gənclik, 1985, 288 s.
14. Yusifli V. Ustad tənqidçi, "Azərbaycan" jurnalı № 1, 2008-ci il, (36, s. 32-35).

*AMEA Naxçıvan Bölməsi
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: ismayilovanargis@gmail.com

Nərgiz İsmayılova

ACADEMICIAN MAMMADJAFAR JAFAROV AND LITERARY RELATIONS

The study and analyse of the heritage of Mammadjafar Jafarov who was one of the prominent specialists on literature having an important place in the history of Azerbaijani literature, is a significant and actual scientific problem. In his varied creativity, the scientist had elucidated the West and East literary relations systematically in his memorable investigations. His interest in the literature of the other nations had formed in his early ages. Nakhchivan would remain in his mind as the place where his initial practice and achievements appeared, as the place where his irreplaceable practices occurred in the following stages of his life.

Besides the scientist's future voluminous works, his articles written in the field of literary relations played a great role in his being known as a literary critic. His articles, books on the literature of Western European and Russian peoples were a new way in this direction in Azerbaijani literary environment. Even today, these articles are extremely important to understand the scenery of the period.

Keywords: *Mammadjafar Jafarov, history of Azerbaijani literature, Western Europe, history of Russian literature, literary relations, comparison.*

Наргиз Исмаилова

АКАДЕМИК МАМАДЖАФАР ДЖАФАРОВ И ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ

Изучение и вопрос анализа наследия великого литературоведа Мамаджафара Джафарова, занимающего важное место в истории азербайджанской литературы, является

чрезвычайно важной и актуальной научной проблемой. Ученый систематически комментировал литературные связи Запада и Востока на многостороннем творческом пути и в своих памятных исследованиях. Интерес к литературе народов мира сформировался у него с малых лет. Нахчыван, как край первых опытов и шагов ученого в этой области, и в последующие годы его жизни запомнится местом, где протекали незаменимые для ученого опыты.

Наряду со многими крупномасштабными произведениями, впоследствии, статьи, написанные в области литературных отношений, сыграли большую роль в признании писателя теоретиком литературы. Статьи, книги, посвященные литературе народов Западной Европы и России, были новым следом в литературной среде Азербайджана. И сегодня эти научные труды, сохраняющие свою научную значимость и актуальность, чрезвычайно важны с точки зрения правильного понимания картины эпохи

Ключевые слова: *Маммадджафар Джафаров, история Азербайджанской литературы, Западная Европа, история русской литературы, литературные связи, сравнение.*

(AMEA-nın həqiqi üzvü İsa Həbibbəyli tərəfindən təqdim olunmuşdur)

Daxilolma: İlk variant 16.05.2019

Son variant 24.06.2019